

бний стан. Після поширення праць З. Фрейда, у ґешталті цього слова виділилась друга фігура *психічний процес перетворення афективних прагнень на цілі соціальної діяльності та творчості* [7, с. 866]. Різницю між цими двома семантичними станами слід вважати квантом семантичної енергії.

До речі, на необхідність застосування поняття кванту для опису мовних змін ще в 1966 р. у загальних рисах вказував Ю. Степанов, який зокрема зазначав, що "встановлення одиниць (виміру мовних змін – А.Б.) при вивченні будь-якого об'єкта дозволяє визначити загальне і відмінне, знайти повторюваність у різних явищах", що такими одиницями виміру змін повинні стати "мінімальні порції, кванти", що зміна значень слова на рівні індивідуального мовлення близько лежить до цих одиниць (квантів) [8, с. 243]. Є вагомий підстави стверджувати, що квантова природа змін у плані змісту слова аналогічна, ізоморфна природі змін у плані його вираження, що в основі змін і в змісті слова, і в його звуковій формі лежить один і той самий квантовий принцип. Така ідея цілком співзвучна з ідеєю Ю. Степанова, який зазначав, що основним принципом зміни значення слова полягає в "перерозподілі диференційних елементів значення в процесі передачі мовлення від мовця (синтезатора) до слухача (аналізатора) і закріплюється в процесі поширення зміни, прийняття її новою соціальною групою мовців. Цей принцип тотожний принципу змін плану вираження" [8, с. 243].

Традиційно вважається, що фундаторами психофізики є німецькі фізіологи В.-Е. Вебер і Г. Фехнер, але ніхто з фізиків, психологів і психофізиків не звертає уваги на те, що одним із фундаторів психофізики був І. Бодуен де Куртене. Особливо це стосується його класичної праці "Про зв'язок фонетичних уявлень із уявленнями морфологічними, синтаксичними і семасіологічними" [1]. Таке ігнорування, з одного боку, є зайвим свідченням того, що, на жаль, на магістральному напрямку пізнання мовознавство традиційно розцінюється як другорядна дорога, а з іншого – демонструє, наскільки шкідливим є панування поділу наук на природничі і гуманітарні. Фізик не вважає за необхідне цікавитися лінгвістикою та ще й ревниво охороняє зону своїх наукових інтересів від стороннього зазіхання, і vice versa, що неприйнятно. Мовознавство – це багатаспектна **природнична (психофізична, психо(фізіологічна)** наука, яка збагатила людство не менше, ніж інші природничі науки.

Як бачимо, переважна більшість відкриттів у природничих науках у тій чи іншій мірі знайшла своє застосування в мовознавстві.

Лінгвістика, як і психологія, займає особливе місце серед інших наук. Важливо підкреслити, що коли якийсь учений-нелінгвіст здійснив певне відкриття у своїй галузі, то разом із цим спеціальним відкриттям він обов'язково здійснив також відкриття і в лінгвістиці. Як мінімум, він створив нове слово-термін або наповнив старе слово-термін новим значенням, як максимум – він обґрунтував нове бачення, новий психолінгвістичний ґештальт (мовою науки – новий напрям), який наповнив цілою системою нових слів-термінів і тим самим породив новий мовний факт у морфології, словотворі і навіть у синтаксисі (нові словосполучення), не кажучи вже про концептуальний вплив (як максимум), позаяк нейронно-синапсичні зв'язки, афференції, що проклались у його мозкові при усвідомленні і відображенні нового, за аналогією можуть спрацювати (і таки спрацьовують) і в "лінгвістичній голові". Ми вже не кажемо про те, що кожен термін перед тим, як стати власне терміном, є завжди метафорою: "електромагнітні хвилі", "сонячний вітер", "fuzzy control" (англ. "психнастий контроль", "психнасте (звучке) управління") [11] тощо. Відтак учений завжди певною мірою поет. Точна метафора, як здається, – не менш важлива евристична знахідка, ніж математична формула, бо так само точно відображає природу речей. Мислення хорошего письменника, як і мислення математика, схожі. Обое деспоти духу. Хід думки фізика, біолога аналогічний думці мовознавця, тим більше, що мовознавство слід віднести до природничих наук, позаяк його об'єкт – мова є функцією центральної нервової системи. Воістину, скрипка на стіні А. Ейнштейна потрібна так само, як і мікроскоп на столі у Й.-В. Гете.

1. Бодуэн де Куртене И.А. О связи фонетических представлений с представлениями морфологическими, синтаксическими и семасиологическими // Бодуэн де Куртене И.А. Избр. труды по общему языкознанию: В 2 т. – М., 1963. – Т. 2; 2. Гончаренко С.У. Фізика: Проб. навч. пос.– К., 1998; 3. Гульга А.В. Вильгельм фон Гумбольдт и немецкая философская классика // Гумбольдт В. Избр. труды по языкознанию. – М., 1984; 4. Гумбольдт В. Избр. труды по языкознанию. – М., 1984; 5. Івін О.А. Логіка: Експериментальний навч. пос. – К., 1996; 6. Рейд С., Фара П., Эверетт Ф. История открытий. Энциклопедия. – М., 1997; 7. Словник іншомовних слів. – К., 2000; 8. Степанов Ю.С. Основы языкознания. – М., 1966; 9. Український Радянський Енциклопедичний Словник: У 3 т. – К., 1966 – 1968. – Т. 1–3; 10. Худяков А.И., Зароченцев К.Д. Психофизика // Психология: Учеб. – М., 1999; 11. Passino K. M., Yurkovich S. Fuzzy Control. – Cambridge, 2000.

Надійшла до редколегії 31.10.11

Г. Наєнко, канд. філол. наук

СМИСЛ ТЕКСТУ: СУЧАСНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ ВИМІР, ПЕРЕДТЕРМІНОЛОГІЧНА ІСТОРІЯ

Вказано на основні аспекти дослідження смислової структури тексту як об'єкта сучасних лінгвістичних напрямів: когнітивно-дискурсивного, функціонально-стилістичного, синергетичного. Простежено за значеннями й функціонуванням передтермінів "смысль" і "сень" у староукраїнській літературній мові XVI–XVIII ст.

The article accentuates the main aspects of the survey of sense structure of text as the object of modern linguistic research trends: cognitive discursive, functional stylistic, synergistic. The author traced functioning of the prior terms "смысль" and "сень" in Old Ukrainian literary language of the 16th–18th centuries.

Серед основних принципів когнітивних наук визначають: репрезентацію знань як центральне поняття, моделювання як пізнавальний механізм, використання метафор, дослідження об'єктів чи явищ з погляду їх структури, міждисциплінарність та осмислення взаємодії людини з реальністю [3, с. 107–108]. У сучасній епістемології плідним визнається підхід до аналізу знань у зв'язку з іншими знаннями, зокрема історичні дослідження прийнято проектувати на проблеми, що виникають у науці со-

годення.: це забезпечує двосторонній зв'язок між дослідженнями, проваджуваними в рамках даної дисципліни, і роботою історика науки [26, с.86, 111].

Наступність між середньовічною та сучасною наукою простежується зокрема і на рівні методологічному. Так, спеціальний метод *аналізу тексту*, визначальний для окреслення гуманітаристики, був ґрунтовно підготовлений біблійною екзегетикою, юридичною герменевтикою, а також історичною наукою [15, с.121–122]. У

концептосфері цих наук із проблематикою розуміння центральне місце посідали *слово* і *смысл*. Мета статті – огляд найважливіших проблем теорії тексту, пов'язаних із вивченням смислової структури тексту; встановлення особливостей передтермінологічного функціонування лексем *смысл*, *смысл* в історії української мови.

При вивченні смислу визначальними виявляються положення про його інтерпретативний, а отже й суб'єктивний характер: "Смисли народжуються, коли люди читають тексти, осмислюють те, що відбулося чи відбувається. Смисли не існують без осмислюючих світ і себе. Коли тексти ніхто не читає, то вони просто система знаків. Щоб вони стали носіями смислів, потрібен осмислюючий їх читач. Тільки у взаємодії людини з людиною, людини і тексту, людини і світу народжується смисли ... без осмислюючого текст останні – лише можливості смислу" [12, с. 105-106]; пор. також: [5, с. 187], [23, с. 92], [13] .

Проблематика гуманітаристики, зокрема й теорії тексту другої половини ХХ ст. - початку ХХІ ст., зазнала істотного впливу концепцій творчого розуміння, розвинутих у працях М.Бахтіна, ідей Ю.Лотмана про властивості тексту прирошувати смисли: текст – не тільки генератор нових смислів, але й конденсатор культурної пам'яті [17, с. 21]. Відповідно інтерпретацію смислу тексту розуміють як суміщення "зрозумілого в мовному відношенні тексту зі знаннями про світ, це висновок про зміст тексту, пропущений через попередній досвід людини. Це завжди вихід за межі тексту як безпосередньої даності, в рамках якої людина залишається при простому осмисленні висловлення і тексту" [16, с. 93–94] .

Становлення когнітивного напрямку в мовознавстві ознаменоване концепціями І.А. Мельчука та О.В. Бондарка. Вони впровадили у лінгвістику уявлення про смисл як когнітивну основу, тобто "як де-що, що знаходиться поза мовою, в свідомості мовця, те, що він вкладає в мовну форму та те, що може бути з неї вичленоване. Таке розуміння смислу може бути зведене до концепції О.О. Потебні" [9, с. 46], про це також [23, с. 88-89].

Співвідношення смислу з інформацією, знаннями, характерне для логіко-філософського підходу. Як вказує А.І. Новиков, лінгвістичний підхід в явному чи неявному вигляді базується на уявленнях про те, що ця інформація (смысл) безпосередньо міститься в висловленні, в тексті, а тому осягнення смислу видається чимось схожим на обчислення, виведення його в результаті виконання певних операцій [25]. Конструювання смислу ставить перед дослідниками проблему методів та процедур його вивчення, пор.: [21, с. 10] .

Пошук смислових одиниць здійснюється в теорії функціонально-семантичних категорій О.В.Бондарка: зовні мови, від універсальних, "загальнолюдських" смислових констант, і "зсереди мови", від конкретних змістових елементів висловлення, в безперервній взаємодії. [9, с. 41].

Мовленнєвий смисл як "та інформація, яку хоче передати і передає мовець і та інформація, котру сприймає адресат; він являє собою взаємодію мовного змісту висловлення (семантичного комплексу, сформованого значеннями мовних одиниць та їх комбінацій), контекстуальної, ситуативної та енциклопедичної інформації. У сферу мовленнєвого смислу входять різномірні імплікації та пресупозиції. Можливі розходження в інтерпретації цих компонентів мовленнєвого смислу, пов'язані зі співвідношенням точок зору мовця і слухача" [6, с. 319].

Труднощі у вивченні смислу пов'язані також і з тим, що "не всі його компоненти знаходять чітке вербальне втілення. І тому "темноти" смислу швидше угадуються, ніж розуміються" [8, с. 247].

Смысл тексту перебуває у центрі уваги різних шкіл і напрямів: французької школи дискурсу [10, с. 133]; дискурсивного синтаксису: "Передбачають, що вивчення синтаксичної організації дискурсу може пролити світло на питання семантичної модуляції компонентів дискурсу, а також на процеси моделювання смислу шляхом дискурсивних структур" [7, 30]. У комунікативній лінгвістиці вивчається узагальнений комунікативний смисл дискурсу (тексту) [4, с. 80]. Моделювання смислової структури стає основним результатом когнітивної концепції макроструктур Т. ван Дейка, згідно з якою "синтаксичні та семантичні структури речення і тексту не довільні, вони відображають основні категорії та структури наших моделей пізнання дійсності" [11, с. 84]; пор. також: [33], [19]; [18, с. 497].

При вивченні смислової структури тексту окреслюють такі проблеми: виявлення елементів смислової структури тексту; принципи організації цих елементів у єдине ціле; взаємодія смислової та змістової сторін тексту. У цілому визнано, що смисл тексту принципово відрізняється від смислової сторони тих мовних одиниць, що ієрархічно знаходяться нижче; смислова структура має складну багаторівневу та багатоаспектну організацію; це власне структура, а не просте нагромадження смислів; до цієї структури можна підходити з позиції статичної та динамічної; смисл тексту виявляється не із сукупності експлікованих елементів, а імпліцитно присутній у відношеннях між ними і т.д. [14, с. 115].

Нині відзначають співіснування трьох найважливіших підходів до вивчення та тлумачення смислової структури тексту: 1) смисл тексту на денотативній основі, звідси її представлення як ієрархії тем і підтем; 2) смислова структура тексту як ієрархія комунікативних програм; 3) як багаторівнева організація змістової сторони цілого тексту, обумовлена комплексом екстралінгвістичних факторів (аспект функціональної стилістики) [1, с. 388–389].

Перехід на смисловий код, можливо, як вказує О.І. Новиков, вимагає пошуку домінант, що стосовно тексту, зовнішньо проявляється такими одиницями як ключові слова, смислові віхи, опорні пункти, що створюють своєрідний "рельєф" формуючогося в свідомості семантичного простору [25], також про це див.: [30]. Методики смислового аналізу тексту ґрунтуються на вивченні ключових лексичних засобів та словесно-художнього структурування тексту в цілому. Наприклад, суть методики смислової інтерпретації художнього тексту, розробленої Н.С. Болотновою, зводиться до аналізу його смислового розгортання на основі лексичної макроструктури і виділення лексичних мікроструктур ("по вертикалі" (текстових парадигм) і "по горизонталі" (на рівні текстової синтагматики)); [5, с. 127–130]. Н.Руснак вивчає смислову структуру діалектного тексту, що "складається із сукупності підтем, які в уяві дослідника можуть формувати певну схему. Підтему можуть відтворювати ключові слова. За принципом смислової структури вибудовується план переказу, де кожна підтема отримує заголовок" [28, с. 98].

Ідея кооперації, синергії може сприяти розкриттю додаткового розуміння і пояснення, знаходженню нових – більш глибоких смислових горизонтів [12], [5, с. 43–45].

Спроби формалізувати семантичну сферу тексту не завжди є успішними. Оглядаючи методики комп'ютерного моделювання смислу текстів (І.А. Мельчук, Ю.Д. Апресян та ін.), О. Селіванова робить висновок про те, що об'єктивно не всі тексти приступні до формалізованого картування, і тому воно здійснюється на основі описових контекстуально-інтерпретаційних методик, що дозволяють "роз'яснити двозначність, усуну-

ти неоднозначність, виявити імплікації, підтекст, пресупозиції, проаналізувати образність, метафоричність тощо" [29, с. 273].

Існують тексти, "розраховані на однозначність сприйняття, різнотлумачення їм протипоказані по своїй суті. Це тексти нехудожні (наукові, ділові). У такому разі подвійний смисл чи просто неясність, невизначеність смислу означає недосконалість тексту, його недостатню проробленість" [8, с. 245]. Таким чином проблема моделювання смислової структури тексту набуває особливої ваги при функціонально-стилістичних дослідженнях. Це інший підхід до смислу, за принципом: "що ми знаходимо зафіксованим у мові, або, іншими словами, які смисли в ній формально категоризовані" [9, 47]. Загально визнано, що з семантичною та структурною одиницею організації тексту органічно пов'язана його стильова визначеність. Стильова домінанта тексту виформовується із складної сукупності відносних текстових цілісностей, які підпорядковуються наскрізній, спроектованій на всю глибину текстового масиву тематичній і стильовій домінанті [2]. Стиль – основна властивість тексту [32, с. 11].

Глибоко розроблено проблему моделювання смислової структури наукового тексту в російській школі функціональної стилістики, де зміст наукового твору розглядають як наукове знання, представлене в єдності аспектів онтологічного, методологічного, аксіологічного, комунікативно-прагматичного. Кожен із цих аспектів має типізований характер мовленнєвої реалізації шляхом функціонально орієнтованих мовних (дотекстових) і текстових одиниць, організованих за принципом поля (М.П.Котюрова) чи субтексту (О.Баженова). [1, с. 390].

Апробовуючи інтегральний підхід до корпусу англomовних наукових текстів з інформатики, Т.Хомутова визначає смислову структуру як "сукупність когнітивно-, культурно-, соціально- і комунікативно обумовлених смислів, що актуалізуються в процесі комунікації". Смислова структура репрезентує декларативне і процедурне знання у вигляді ієрархії денотатів, тем і підтем, організованих з допомогою глобальної макроструктури тексту". Опосередкована граматичною структурою, смислова структура наукового тексту виражається в першу чергу з допомогою лексичного рівня відповідної підмови, термінологічний шар якої визначає онтологію певної предметної області [32, с. 7]. З позицій інтегрального підходу смислова структура тексту являє собою тематичну структуру тексту, організовану з допомогою глобальної семантичної структури, або макроструктури, такої, як "проблема" – "рішення", "загальне – часткове", "епістемічна ситуація" і т.д. Крім того, до елементів смислової структури належать також культурні та соціальні смисли, такі як модальні, експресивні, прагматичні і т.д. Граматичну структуру тут тлумачено як рівень проміжний між глибинним смисловим і поверхневим мовним рівнями [32, с. 22].

Як логічно пов'язана постає в сучасній лінгвістиці проблема реконструкції ментальних концептів, витоків ментальної лексики, походження постмодерних лінгвістичних термінів [20], [27], [13], [22], [24].

У літературній мові XVI–XVII ст. слов'янiзм *смысль* функціонував із значеннями: 1) "почуття, фізіологічне відчуття": *смысли тѣла сътъ: зрініе, обонаніе, слухъ, смакованіе и дотыканіе*; 2) "розум": *Бовѣ(м) на словѣ его не шшѣкаемосѣ, а смыслъ нашъ прѣдкѣй до шшѣканѣ, слово нѣкгда не змѣнѣетсѣ, а смыслъ многократно бывае(т) шшѣкываный*; 3) "смысл, сенс слова": *и якось то улапывѣши одно словце, несправедливе смыслъ его выкладаешъ* (КСЛУМ).

Його відповідником виступала латинська за походженням лексема *сенсъ*, із лат. *sensus, us*: 1. "відчуття, почуття, сприйняття, здатність відчуття"; 2. "свідомість, тям"; 3. "розум, глузд, мислення"; 4. "розуміння, судження, смак, такт"; 5. "смысл, значення, зміст"; 6. "думка, поняття, ідея, сенс"; 7. "почуття, душевний стан"; 8. "спосіб мислення"; 9. "настрій"; 10. "речення, період". У текстах професорів Києво-Могилянської академії слово фіксується із значенням "глузд, сенс, смысл" (ЛУС, 586). П. Цимбалістий вказує, що в українську мову воно зайшло через польську, де функціонувало ще з XVI ст. [34, с. 334–335].

У літературній мові кінця XVI – початку XVII ст. вживалося досить широко, зокрема в З. Копистенського, П. Могили: 1."сенс, смысл (стосовно слова)": *В превысокаѣ бгословіѣ! але ѡбѣтнѣцы той, треба ми двоюкого се(н)соу шѣкати, который тѣ(т) сѣ здае(т) быти; Слова тие вшиство або вши(ст)кихъ потагнуо могу(т) инѣшій се(н)съ мѣти; И в тотъ сенсъ кончу тоѣ казанѣ; Але всѣ, иле естъ ихъ, которіи его каменемъ зовуть... въ той сенсъ фундаментомъ, же онъ – або вѣрѣ бозства... напервѣй оказале оголосиль... або же вѣры твердость, – або же онъ, першій въ личбѣ и выборнѣйшій... Евангеліе по свѣтѣ разсѣваль; Сципѣ(н) Африканскій в той же сенсъ мовить: Ваше пожи(т)е котороѣ называе(т)е животомъ смѣртъ естъ; 2)"розум", "розуміння" : ...барзѣй самимъ собѣ вѣрѣять, нѣжъ старожитнымъ святымъ учителемъ црковнымъ, которыхъ писма... нищуютъ. окусуютъ. выворочаютъ и зѣ власного ихъ сенсу вызывають!; теде тыи слова ѡк тѣрбѣючій сенсъ, до порѣ(д)кѣ зыванѣ стѣихъ неналежатъ, и на то(м) мѣстѣ быти не могуѣт; 3)" відчуття, почуття", пор.: Sensus, us, чувство, сми(с)ль (ЛСл, 368); із цим значенням вступає в синонімічні стосунки із слов'янiзмом *мысль*: *ѡко то часто трафлѣетсѣ межи межи (!) правными, которіи мысль и сенсъ текстоу правдивого новы(м) выкладанѣ(м) ро(з)риваю(т), пре(з) що великаѣ пѣнѣзе(й) соума оутратоу поноси(т) (КСЛУМ). Уже тут простежується понятійна глибина богословських та філософських понять-термінів *мысль, смыслъ, слово* і *сенсъ*. Як поняття-термін герменевтики *сенс* є результатом пізнання Святого Письма, що особливо виразно формулює Й.Галятювський: *чворакій ест сенсъ в писмѣ Свѣтомъ* [34, с.334]. Весь діапазон значень пізніше фіксує Іван Максимович: Sensus.us. чувство, чувствіе, разѣумъ смыслъ, разѣумѣніе, смышленіе, мысль ѣмъ, слогу, нравъ, намѣреніе, мнѣніе. Sensus animi. mentis. мысль. смы(с)ль (М., 2179).**

Запозичення лексеми *текстъ* відбувалося, як свідчать контексти, одночасно; П.Цимбалістий наводить приклади із Огієнкових студій Крехівського Апостола, творів Клірика Острозького [34, с. 351], пор. також у П.Могили : *Книга той порѣдоѣ ѣ собѣ маючаѣ, звыкла называтисѣ Діалектоѣ Словенскимъ Слѣжебни(к). И любо пре(д) килкома лѣтми, шный ѣ текстѣ Грецкогу морѣ дивнии, ѣ дрѣкарнѣ тѣтешней Печ(р)скои (!) подалисмѣ (КСЛУМ). Зв'язок із поняттям писемного, зокрема друкованого *тексту* тут очевидний: *Штосѣ зась тычеть новвыниклыхъ, што день ѣмѣннихъ, такъ Текстѣ яко и сенсъ, иншимъ Твографіамъ звичайныхъ корректѣрѣ и поправоѣ (КСЛУМ). На це вказують і перекладні старо-**

українські лексикони: *textus*, *us. textum*. тчєніє, *пи(с)мо сѣщєє* (ЛСл, 397), так само: *Textus.us* тканіє, плетєніє, *пи(с)мо сѣщєє* (М, 1313).

У російську літературно-писемну мову *сенс* потрапляє з викладами диякона Теофана (1676–80), перекладача творів Ставровецького та Галятовського [34, с. 334], *текст* – у наслідувальній "Повісті слізній" Хворостіна (1625) [34, с. 351]. Про термінологічні значення *текст* (і *дискурсу*), як указує В.Демьянков, свідчать матеріали XVIII ст. [13].

Паралельно функціонувала також лексема *змысль*: як варіант із природною для української вимови регресивною асиміляцією, так і під впливом польської: 1) "почуття, фізіологічне відчуття": Певна бѣдетъ: же пльть ранѣ помнѣчи Хвѣхъ, мѣти бѣдетъ пѣт *змысливъ* кѣ бытвѣ готовыхъ; Той первый розѣмъ и способъ мѣй въ всѣхъ твоихъ постѣпкахъ, которыи любъ ведлѣтъ *змысливъ* позвѣрхвны(х), любъ ведлѣтъ розѣмъ внѣтрности справовати бѣдемъ ѡ возлюбленіє (КСЛУМ). Вона входила до концептосфери ментального разом із *змысльне*, *смыслне* (стп. *zmysłnie*) "чуттєво", "зумисно, навмисно"; *змысльность* (стп. *zmysłność*) "вимисел, вигадка, видумка, фальш", *змышлене* (стп. *zmyslenie*) "вигадка, вимисел", "задум, замисел", *змышлений*, *змышлений*, *змышлений*, *змышлений* (стп. *zmysłony*) "фальшивий", *змышляти*, *змысляти*, *змышляти*, *змышляти*, *змышляти*, *змышляти* (стп. *zmyślac*) "вигадувати, придумувати", "фальсифікувати, підробляти", "лицемірити", "вважатися", *змышляти* "замышляти, намірюватися", *змышляньє* (стп. *zmysłanie*) та ін. (див.: СУМ 16–17, 12, с. 68–71). Ці форми виявилися досить тривалими, в усьому разі в українсько-німецькому словнику Є.Желєхівського та С.Недільського наводяться *Змисл*, *змысленный*, *змысленник*, *змысленность*, *-ости*, *змыслити*, *змысляти*, *змыслный*, *змыслность*, *змысловий*, *змысловість*, *-ости* (Ж, 306). Про те, що ці лексеми не належали виключно галицькому варіанту літературної мови, свідчать матеріали словника Б.Грінченка: він фіксує *Змисел*, *слу*, *м*. Чувство; *Змыслений*, *а*, *е* 1) Подуманный, придуманный; выдуманный. 2) Чувственный, видимый; *Змысляти*, *лю*, *лиш*, *гл*. Подумать, придумать; выдумать (Гр, 2, 165).

Давнє *смысл* у сучасній українській мові продовжує функціонувати як: 1. Уявлення про щось, поняття, розуміння чого-небудь; 2. Внутрішній зміст, суть чого-небудь; значення; 3. Мета, завдання, призначення чого-небудь (СУМ, IX, 405). За діапазоном значень латинізм *сенс* виступає його синонімом: 1. Суть чого-небудь, зміст; 2. Розумна підстава, рація; 3. Мета, основне призначення чого-небудь (СУМ, IX, 124).

Маючи широке поле функціонування, філософський термін *смысл* (ФЕС, 590) зазнає конкуренції з боку терміна *сенс*. Так, у новітніх філософських працях *сенс* може вживатися і під впливом англійської мови, і як реакція відчуження від слов'янзму, що може сприйматися як русизм: пор.: "сенс потрібно шукати не у свідомості та не в об'єктах, він - у сталих структурах комунікації, які дають її користувачам змогу щось висловлювати, залишаючи їх в полоні ілюзії, що їхній дискурс є вірним слугою їхніх думок" [31, с. 219–220].

Проблематика сучасного мовознавства, що апробує когнітивно-дискурсивні, функціонально-стилістичні, синергетичні підходи до моделювання смислової структури тексту, у площині терміноряду виявляє генетичний зв'язок із герменевтичними практиками середньовіччя. У староукраїнській літературній мові закріплювалися уявлення про *смысл* і *сенс* як результати ментальної

діяльності, зокрема тлумачення *слова* і *тексту*, про їх неоднорідність та суб'єктивний характер. Реконструкція концептосфери наукової картини світу середньоукраїнського періоду потребує подальшої деталізації.

1. *Баженова Е.А., Котюрова М.П.* Смысловая структура (смысл) текста // Стилистический энциклопедический словарь русского языка / Под ред. М.Н. Кожинной. – М., 2006. – С. 388–392; 2. *Баранник Д.Х.* Текст // Украинська мова. Енциклопедія. – К, 2007. – С. 704–705; 3. *Басканский О.Е., Кучер Е.Н.* Когнитивная философия как методологическая рефлексия когнитивных наук // Синергетическая парадигма. – М., 2004. – С.107–130; 4. *Бацевич Ф.* Лингвистична генологія: проблеми і перспективи. – Л., 2005. – 264 с.; 5. *Болотнова Н.С.* Коммуникативная стилистика текста: словарь-тезаурус. – М., 2009. – 384 с.; 6. *Бондарко А.В.* Интерпретация понятия "Смысл" // Словарь. Грамматика. Текст. – М., 1996. – С. 316–321; 7. *Борботько В.Г.* Принципы формирования дискурса: От психолингвистики к лингвосинергетике. – М., 2007. – 288 с.; 8. *Валгина Н.С.* Теория текста. – М., 2003. – 280 с.; 9. *Воротников Ю.Л.* В поисках смыслового каркаса языка // Язык как материя смысла: Сб. ст. к 90-летию академика Н.Ю. Шведовой. – М., 2007. – 735 с.; 10. *Гийому Ж., Мальдидье Д.* О новых приемах интерпретации, или проблема смысла с точки зрения анализа дискурса // Квадратура смысла: французская школа анализа дискурса. – М., 1999. – С.124–136; 11. *Дейк Т. ван.* Эпизодические модели в обработке дискурса // Язык. Познавание. Коммуникация. – М., 1989. – С. 68–110; 12. *Делокаров К.Х.* Синергетика и динамика базовых смыслов // Синергетическая парадигма. – М., 2004. – С. 88–106; 13. *Демьянков В.З.* Текст и дискурс как термины и слова обыденного языка // www.infolex.ru/Txtsdsvol.htm; 14. *Земская Ю.Н., Качесова И.Ю., Комиссарова Л.М., Панченко Н.В., Чувакин А.А.* Теория текста – М., 2010. – 224 с.; 15. *Касавин И.Т.* Текст. Дискурс. Контекст. Введение в социальную эпистемологию языка. – М., 2008. – 544 с.; 16. *Кубрякова Е.С.* Текст – проблемы понимания и интерпретации // Семантика целого текста. Тезисы выступлений на совещании. (Одесса, сентябрь 1987). – М., 1987. – С. 93–94; 17. *Лотман Ю.М.* Внутри мыслящих миров: человек – текст – семиосфера – история. – М., 1996. – 464 с.; 18. *Лукин В.А.* В поисках "смыслового исхода" типологии текста // Язык как материя смысла. – М., 2007. – С. 497–517; 19. *Масленникова Е.М.* Моделирование смысловой структуры текста при переводе // <http://www.lingvolab.chat.ru/library/modeling.htm>; 20. *Макеева И.И.* Языковые концепты в истории русского языка // Язык о языке: Сб. статей / Под общ. рук. и ред. Н.Д. Арутюновой. – М., 2000. – С. 63–155; 21. *Мельчук И.А.* Опыт теории лингвистических моделей "СМЫСЛ–ТЕКСТ". – М., 1999. – I–XXII, 346 с.; 22. *Мех Н.О.* Интерпретация концептов *слово*, *мова* в українській культурній традиції. – К., 2008. – 211 с.; 23. *Непийвода Н.Ф.* Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект) – К., 1997. – 303 с.; 24. *Ніка О.І.* "Дискурс" в історико-слов'янських паралелях // Studia linguistica: 36. наук. праць. – Вып. 5, част. 2. – К., 2011. – С. 417–422; 25. *Новиков А.И.* Смысл: семь дихотомических признаков // http://teneta.rinet.ru/rus/ne/novikov_smysl-sem.html; 26. *Ору С.* История науки и энтропия научных систем. Горизонты ретроспекции // История. Эпистемология. Язык. – М., 2000. – С. 84–118; 27. *Радзієвська Т.В.* Концептуалізація ментального простору в українській мові // Мовознавство, 1998. – № 2–3. – С.107–117; 28. *Руснак Н. О.* Лінгвокогнітивні та прагматичні виміри діалектних текстів буковинських говірок. – Чернівці, 2009. – 447 с.; 29. *Селиванова Е.А.* Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К., 2002. – 336 с.; 30. *Фадеева Г.М.* "Лексикон – текст – дискурс" с позиций исследовательской практики // Вестник Московского государственного лингвистического университета. – Вып.559. Языкознание. Язык в мире дискурсов. Лексикон. Текст. Дискурс. – М., 2009. – С.90–99; 31. Філософські дискурси раціональності / [В.В. Лях, В.С. Пазенок, Я.В. Любимий та ін.] – К., 2010. – 429 с.; 32. *Хомутова Т.Н.* Научный текст: теоретические основы интегрального подхода: автореф. дисс... доктора филол. наук. – М., 2010. – 43 с.; 33. *Чейлитко Н.* Лексико-тематична модель дискурсу, створена на основі знань про синтаксичну організацію дискурсу // Семантика мови і тексту. Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції 21–23 вересня 2009 р. Част. II. – Івано-Франківськ, 2009. – С. 368–370; 34. *Cymbalistyj P.* Ukrainian linguistic elements in the Russian language, 1680–1760. – London, 1991. – 436 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

Гр. – Словарь української мови зібрала редакція журналу "Кієвська Старина". Упорядкував, з додатком власного матеріалу, Борис Грінченко: У 4-х т. – К., 1996.

Ж. – Малоруско-німецький словар уложив Євгеній Желєховський – Л., 1884 / Jevhen Želechovský und Sofron Nediľský. Ukrainisch-Deutsches Wörterbuch, I-II. – Lemberg 1882–86. Фотоперевид з післясловом Олексі Горбача. – Мюнхен, 1982. – Т.1 (А-К). – 394 с.

КСЛУМ – Картотека "Словника української мови XVI – першої половини XVII ст" // Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. Відділ української мови. – Рукопис.

ЛУС – Литвинов В.Д. Латинсько-український словник. – К., 1998. – 712 с. ЛСл – Славинецький Є. Лексикон латинский // "Лексикон латинський" Є. Славинецького, "Лексикон словено-латинський" Є. Славинецького та А.Корецького-Сатановського / Підгот. до вид. В.В. Німчук. – К., 1973. – С.59–420.

М – Максимович І. Лексикон латинсько-слов'янський. 1718–1724. Фотоперевид Олексі Горбача. – Рим, 1991.

СУМ – Словник української мови: в 11 т. – К., 1970-1980.
 СУМ 16-17 – Словник української мови XVI – першої половини
 XVII ст.: Вип. 1-15. – Л., 1994–2010.
 ФЕС – Філософський енциклопедичний словник. – К., 2002. – 744 с.
 Сл. – Славинецький Є. Лексиконь латинський // "Лексикон латинсь-
 кий" Є. Славинецького. "Лексикон словено-латинський" Є. Славинець-

кого та А. Корецького-Сатановського / Підгот. до вид. В.В. Німчук. – К.,
 1973. – С.59-420.

Надійшла до редколегії 10.10.11

Г. Черненко, канд. філол. наук

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА В ДІАДІ "ФІЛОЛОГІЯ – СОЦІУМ"

Запропоновано термін "лінгвокультурологічна експертиза" на позначення соціолінгвістичних та лінгвокультурологічних досліджень, результати яких можуть бути затребувані і оприлюднені за межами мовознавства. Така експертиза – один зі способів посилити інтерес громадськості до сучасної лінгвістики.

The author offers the term "linguocultural expertise" to denote a sociolinguistic or linguocultural investigation which may be conducted beyond Linguistics. This is one of the ways to increase public interest to the modern linguistics.

У цій статті розглядається лінгвокультурологічна експертиза (термін автора) як різновид лінгвістичної експертизи і дієвий механізм поновлення зворотного зв'язку в діаді "філологія – соціум". Якими б цікавими й валідними не були результати сучасних лінгвокультурологічних та соціолінгвістичних розвідок, вони будуть ексклюзивним надбанням мовознавців, доки щодо філології лишатиметься справедливим твердження про відсутність зовнішнього спостерігача – тобто брак зацікавленого погляду ззовні. Саме для цього зовнішнього спостереження потрібні відкриті дискусії в професійному середовищі широкого кола... Потрібна публіцистична діяльність, яка би доводила цінність досліджень для суспільства в широкому значенні" [11]. Схожі думки висловила Н. Озерова в нарисі про В. Русанівського: "Учений завжди розумів: якщо ти хочеш, щоб твоя наука пішла в люди, треба про її досягнення створювати популярні праці" [13, с. 8]. Коли ми маємо справу з розробками, здійсненими в межах антропологічної та соціологічної парадигми, відсутність популяризаторської діяльності призводить до того, що досліджуваний об'єкт, тобто індивід і соціум, залишається невідомим з тими особливостями власної природи, яка розкривається в присвячених йому наукових філологічних працях.

Діалог "суспільство – філологія" подеколи зводиться до декларативного обопільного ігнорування. "По-моєму, правила нужны только самим филологам, для того чтобы было чем заниматься. Предлагаю филологам не навязывать другим свои условности (кофе – оно, иначе у филолога истерика)" – це одне з повідомлень (мовою оригіналу), залишене на форумі, присвяченому утилітарним аспектам філологічної науки [8] (Див також про сумніви щодо потрібності філології і спроби їх спростувати: [4], [15]). Антитезою до цього висловлювання виглядає чи то іронічна, чи то серйозна заява професора О. Осовата, що прозвучала на Пушкінських читаннях в Тарту: "Наступну конференцію ми присвяtimo одній комі у Пушкіна. Тим самим ми й надалі будемо поглиблювати цю прірву між нами, які люблять та вміють цим займатися, і тими, хто цього не любить і не вміє" (цит. за [11]).

Герметичність філології та загалом гуманітарних наук на пострадянському просторі схильні вважати результатом тривалої ідеологізованості вітчизняних гуманітаріїв. Мовляв, якщо вони зачіпали проблеми суспільно значущі, то не могли уникнути заангажованості. Якщо ж хотіли залишатися неупередженими, мусили братися за теми, далекі від проблем, важливих для широкого загалу [2], [11]. Однак недооцінка гуманітарних наук суспільством характерна не лише для пострадянського простору. У США ситуація, виявляється, схожа: "Коли політики... говорять про вищу освіту, вони говорять майже завжди про математику і природничі науки. Звичайно, технології створюють майбутнє. Але... нам потрібно осмислити його, і цьому вчать науки гуманіта-

рні... Освіта у сфері гуманітарних наук створює громадян, людей, які здатні мислити широко й критично щодо себе самих і світу" [22]. Цим думкам суголосні міркування проф. О. Осовата: "Історія, так само як філологія, формує базові навички мислення і розуміння себе і як індивіда, і як соціальної фігури. Особливо зараз це необхідно. Захопившись валютоємними науками, людина потребує самоідентифікації, що неможливо без гуманітарних наук" [5] (Існує, однак, й інша думка, висловлена з цього приводу в приватній розмові к.філол.н. П. Поберезкіною: "Коли філологія займає надміру велике місце в житті суспільства, це свідчить про тоталітарний режим або недорозвиненість інших громадянських структур").

Для того, щоб філологія, як одна з наук гуманітарного циклу, могла успішно виконувати свою суспільну смислоінтерпретуючу та смислотворчу функції, необхідно подолати її герметичність, максимально розширюючи комунікацію із зацікавленою спільнотою. Один із способів – здійснення лінгвокультурологічної експертизи та оприлюднення її результатів.

Наявні в науковій літературі визначення лінгвістичної експертизи не передбачають завдань, які б корелювали з лінгвокультурологічними дослідженнями. Вузьке значення терміна зводиться до можливостей застосування мовознавчих досягнень як доказової бази в суді ([6, с. 161;14]) та ін. Широке – включає до кола об'єктів лінгвістичної експертизи інші аспекти права: термінологічний аналіз законодавчих документів, дотримання мовних прав під час судових засідань тощо ([1, с. 16; 20, с. 21]). Однак словникова дефініція лексеми "право" [3, с. 917] містить семи релігійні "постулати", "давні звичаї", "інтереси особи, соціальної групи". Тут ідеться вже про норми, не зафіксовані юридично, але прийняті певною соціальною групою. Група може претендувати на юридичне закріплення таких норм задля задоволення своїх інтересів, а може обмежитися правом на моральний осуд. Ці семантичні нюанси набувають актуальності в період, коли відбувається активне реформування правової системи й трансформація ціннісних настанов, як от, наприклад, зараз в Україні. У таких умовах особливо дієвими важелями впливу на громадський порядок, що є безпосередньою метою правової системи, стають не лише закони й постанови суду, але й публічне мовлення: шкільні підручники, художня література, засоби масової інформації, реклама тощо.

Контроль за впливом, який чинять перлокутивно навантажені тексти на соціум, має здійснювати Національна експертна комісія захисту суспільної моралі з опорою на *Закон України "Про захист суспільної моралі" № 1296-IV від 20 листопада 2003 р. У ньому прописані механізми захисту суспільної свідомості від "продукції, що містить елементи або пропаганду культури насильства, жорстокості, порнографії"* [9].